

Mentala genvägar och kognitiva skevheter: en studie i felslut

Det finns en forskningsgren som sysslar med en grupp fenomen som kallas omdömesheuristik (*judgmental heuristics*), automatiskt eller intuitivt tänkande, eller mentala genvägar (Se "Heuristics in judgment and decision-making" på Wikipedia). Syftet är att undersöka hur människor går till väga när de fäller omdömen utan att ty sig till uttryckliga argument. Forskarna är tydligen överens om att dessa former för tänkande ofta är effektiva – man kunde kanske förmoda att de är ofrånkomliga – men att de är förknippade med risken för vissa systematiska fel ("kognitiva skevheter", på engelska "*cognitive biases*") – detta begrepp kan betraktas som en sentida motsvarighet till **Francis Bacons** idoler.

De här typerna av felslut undersöks vanligen genom att man ber försökspersonerna fälla omdömen om olika föreställda situationer. Men ibland kan man fråga sig om testen verkligen visar det de förmodas visa. Det som gör dem tvivelaktiga är avståndet mellan vad man kan kalla klassrumsdialoger och verkliga samtal. (Om detta se mitt blogginlägg på languageisthingswedo om så kallad experimentell filosofi, *Fake Questions and Experimental Philosophy*.)

Följande exempel kommer från ett arbete av **Amos Tversky** och **Daniel Kahneman**, två ledande representanter för denna forskningsgren (citerat i Wikipedia-artikeln). Försökspersonerna fick följande karakteristik av en kvinna vid namn Linda: "31 år gammal, ogift, frispråkig och mycket intelligent. Hennes huvudämne var filosofi. Som student var hon djupt engagerad i frågor som diskriminering och social rättvisa, och deltog också i antikärnvapendemonstrationer." Sedan uppmanades de att rangordna sannolikheten för vissa fakta om Linda, bland annat

"Linda är kassörska i en bank"

och

"Linda är kassörska i en bank och är aktiv feminist".

Försökspersonerna ansåg i allmänhet den senare beskrivningen mera sannolik. Men svaret är fel, får vi veta, för ett enkelt påstående av formen "L är X" är *alltid* mera sannolikt än en sammansatt sats av formen "L är X och Y". Felslutet uppges visa en typ av kognitiv skevhet (av det slag som kallas "konjunktionsfelslutet"). Det som lurar testpersonerna sägs vara att beskrivningen av Linda passar bättre in på någon som är aktiv feminist än på någon som är kassörska i en bank.

Det här verkar ändå inte vara den relevanta jämförelsen. Vi får veta att Linda jobbar som kassörska, så sannolikheten för att hon är det spelar ingen roll i sammanhanget. Det finns, tycker jag, en betydligt närmare till hands liggande förklaring: om vi ställs inför alternativen (1) "Linda är kassörska

på en bank PUNKT OCH SLUT" och (2) "Linda är kassörska på en bank och hon är aktiv feminist", så är det naturligt att uppfatta (1) så att den innebär att Linda inte är en aktiv feminist. Så vad vi kommer att väga mot varandra är sannolikheten för de två beskrivningarna "Linda är kassörska på en bank men är inte aktiv feminist" och "Linda är kassörska på en bank och hon är aktiv feminist", och eftersom förleden är gemensam så blir frågeställningen om det är mera sannolikt att hon är eller inte är aktiv feminist – och givet hennes bakgrund förefaller det senare som ett naturligare alternativ.

Man måste också beakta att den som ställs inför testet utgår från att bakgrundsinformation ska ha något slags relevans för frågeställningen. Genom att svara att det är mera sannolikt att Linda är aktiv feminist visar man att man förstår vilka slutsatser som ligger närmast till hands. Man inser att vissa slag av attityder tenderar att hänga ihop: motstånd mot kärnvapen, rättviseengagemang, feminism. *Som uppgiften är formulerad* är det detta och ingenting annat man frågar efter. Den tillfrågade skulle känna sig dum om han eller hon inte fattade galoppen.

De som har konstruerat testet har inte insett detta. Därigenom avslöjar de framför allt att de är löskopplade från hur mänskliga samtal fungerar. Det finns utan tvekan sådant som kognitiva skevheter, och vissa av de test som görs inom den här forskningsgrenen är kanske belysande. Men när vi får höra att många vanliga sätt att resonera i själva verket är ohållbara får man känslan av att samtala med en spetsfundig skolgosse, som om sannolikhetsläran eller satslogiken var det enda sättet – eller över huvud taget ett rimligt sätt – att bedöma mänskliga resonemang. (Den irländske litteraturvetaren **Terry Eagleton** har parodierat detta sätt att tänka: "Människor med mycket små fötter vet oftast mindre om antikens historia än människor med större fötter." Varför det? Jo, "små barn är mindre bevandrade i ämnet än vuxna." Vitsar och gåtor utnyttjar ofta sådana här avsiktligt vilseledande men i någon mening korrekta – man kunde kalla dem *överbokstavliga* – formuleringar.)

Denna dövhet för mänskliga sätt att samtala är en allvarlig brist – det är ju, när allt kommer omkring människors sätt att resonera i vardagliga sammanhang man säger sig vilja studera.

Lars Hertzberg är professor emeritus i filosofi vid Åbo Akademi och medlem av Ikaros redaktionsråd.